

Ольга ЦИМБАЛА

КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ МИКОЛИ ГОЛУБЦЯ

Культурно-просвітницька діяльність відомого львовознавця, мистецтвознавця, краєзнавця Миколи Голубця розкрита на тлі його стосунків з наймасовішим в Галичині Товариством “Просвіта”. Особлива увага приділена праці Голубця “Дім “Просвіти” у Львові”, в якій детально описана кам’яниця на Ринку, що зайняла стратегічно важливе місце в історії українського культурно-освітнього будівництва.

Ключові слова: “Просвіта”, Микола Голубець, мистецтвознавчі дослідження, нарис кам’яниці “Просвіти”.

У час 60-літнього ювілею “Просвіти” Микола Голубець (1891–1942) так окреслив її сутність: “Молода віком, дужа вірою й горда величним поривом”¹. Ця організація, на переконання автора, завжди дотримувалася заманіфестованого у своїх Статутах гасла – “бути двигуном і джерелом всенародної освіти”. Цю ж ідею пронесла крізь століття, щоразу підтверджуючи її наполегливою, впертою, а тому й успішною працею над освітою мільйонів українців. З огляду на це, вважаємо за потрібне поглибити історію її буття науково-публіцистичними студіями Миколи Голубця, людини різносторонніх зацікавлень, активного громадського діяча. У сферу його досліджень входили історія, краєзнавство та мистецтвознавство. Він працював у галузі публіцистики, редакторської й видавничої справи. Недарма сучасники називали М. Голубця “універсалістом” і людиною “муравлиної праці”².

У радянські часи його творчий доробок був зневажено забутий та заборонений, і лише в далекій заокеанській чужині вшановували його ім’я побратими, згадуючи мистецьку атмосферу міжвоєнного Львова, невід’ємною часткою якого був життєрадісний і завжди усміхнений провідник львівської богеми “Мольо” Голубець³; член багатьох організацій тогочасного Львова, зокрема: Наукового товариства імені Шевченка (НТШ), Гуртка діячів українського мистецтва (ГДУМ), Асоціації незалежних українських митців (АНУМ), Українського товариства бібліофілів у Львові, головою Літературно-мистецького клубу тощо.

Щодо діяльності “Просвіти” – так висловлював свою позицію: “Сором українцеві, що не є членом “Просвіти”. Це було не просто переконання, це був заклик до українського народу звернутися до організації, яка за шістьдесят літ своєї успішної праці над освітою українців перетворила, на думку дослідника, сіру, розбиту масу в націю⁴. На підтвердження задекларованих гасел М. Голубець в окремих публікаціях охарактеризував основні напрямки роботи організації. Насамперед, у “Великій історії України” дослідник виокремив пункт, який ілюстрував ключові події історії “Просвіти”⁵. Долучився автор і до видавничої роботи Товариства, зокрема,

до створення серії “Учітеся, брати мої”⁶. У 1922 р. накладом фонду цього видання було опубліковано “Начерк історії українського мистецтва”⁷. Мистецтвознавчі дослідження автора друкувалися і в Ілюстрованих календарях Товариства “Просвіта” на 1918, 1920, 1922 роки⁸. Вони були присвячені студіям над тогочасним мистецтвом Галицької та Наддніпрянської України, а також актуальним дослідженням сакрального малярства та відбудови церков. Також М. Голубець публікував свої розвідки у “Письмі з Просвіти” та просвітянському журналі “Життя і Знання”⁹.

Будучи львовознавцем за покликанням та добрим знавцем архітектурного обличчя міста, М. Голубець виявив зацікавлення і до будівлі, в якій функціонувало Товариство. Від часу заснування члени “Просвіти” проводили засідання на приватних квартирах когось із колег (найчастіше у Корнила Сушкевича й Анатолія Вахнянина). Згодом орендували приміщення в Академічній гімназії, “Руської Бесіди” чи у будівлі на розі Краківської та Вірменської¹⁰. А вже у 1895 р. зуміли придбати власний будинок за 130 тис. гульденів австрійської валюти у родини Леваковських¹¹. Історію цієї будівлі М. Голубець опублікував під одним із своїх псевдонімів – М. Еліяшевський¹². Наукова значимість цієї розвідки була вагомою, якщо брати до уваги, що практично всю статтю у книзі “Історичні проходи по Львову” І. Крип’якевич передрукував із посиланням на автора¹³.

Нарис дому “Просвіти” М. Голубець умовно розділив на кілька частин. Найперше, – це історія архітектурних стилів, що поєднані у наріжній кам’яниці. Друге – це життя людей, які мешкали у палаці. А третє – це український літопис будівлі від знакового 1895 р. І, насамкінець, це роздуми автора про доцільність використання будинку на перспективу.

Ведучи мову про архітектурне оформлення будівлі, автор звернувся до умов її закладення: “положена на розі східної частини Ринку; при вилеті Руської вулиці, означена 179 ч. в катастральних книгах, а 10 – орієнтаційним числом”¹⁴. Основою для майбутнього осередку української “Просвіти” стали дві з’єднані між собою кам’яниці – Шимоновичів й Торошкевичів та п’ять менших домів¹⁵. Перша від 1596 р. належала львівському поету Шимону Шимоновичу. У 1608 р. родина продала своє помешкання суконникові Лаврентію Шмідтові за 5 500 зол., та назва не змінилася і до середини XVIII ст. – у міських актах вона фігурувала як “Шимоновичівська”. Праворуч від неї, на розі з Руською вулицею стояла кам’яниця Торошкевичів (Тороскевичів), яку згодом заселяли родина Стечкевичів (з поч. XVIII ст. до 1783 р.), овруцький хорунжий Завадський та Сапіга. Саме від останнього кам’яниця у 1760 р. перейшла до князів Любомирських, які, власне, і об’єднали Шимоновичівську та Торошкевичівську будівлі, утворивши величний дім, знаний як палац князів Любомирських.

Зважаючи на мистецьку вартість, М. Голубець назвав кам’яницю першорядною пам’яткою архітектури. Проте вважав, що тогочасне будівництво втратило зв’язок з ґрунтом, на якому постало, і перестало бути виразником місцевої культурної атмосфери¹⁶. Тривалий час першість у забудові міста посідали міщани, вважав автор, однак занепад Речі Посполитої призвів до “знужденіння” цього стану. Тому, як писав дослідник, вільні від податку шляхта та монастирі перейняли у міщанства провід у справах мистецької культури Львова. В архітектурному відношенні це було пов’язано зі зміною ренесансного стилю на помпезніші бароко й рококо.

Однак комплексне дослідження пам'ятки дозволило М. Голубцю продемонструвати нашарування архітектурних стилів у цій кам'яниці, і, відповідно, трактувати її не лише як зразок “чужинецької” архітектури. На підтвердження цього дослідник звернув увагу на деталі, що зберегли ознаки первісного оформлення. Найперше, – це оздоблення брами з вул. Бляхарської (тепер вул. Івана Федорова), на якій зберегся міщанський герб та дата – 1695 р. Також з Бляхарської можна побачити ще й збережені залишки кам'яного обрамування вікон з XVII ст. М. Голубець пояснив, що при перебудові кам'яниць архітектор найбільше уваги приділив фасаду будівлі, що виходила на Ринок, та бічній стороні, яка виходила до вул. Руської. Тильна ж сторона цікавила будівничих менше, відповідно не все було “затерто кельнею і молотом”. Аналізуючи склепіння пивниць будівлі, автор зазначив, що вони зберегли залишки готичних ознак. Ці факти дозволили досліднику з впевненістю ствердити, що основу перебудованого дому було закладено ще задовго до формування тут палати князів Любомирських.

М. Голубець достатньо критично зазначив, що львівська архітектура й мистецтво XVIII ст. були й залишаться чужим, “незв'язаним з ґрунтом імпортном”. Та все ж, зумів високо оцінити майстерність архітектора. Його імені дослідник не подав, кажучи “пропало для нас, може й безповоротно, назвисько архитекта, що з двох міщанських домів утворив величаву магнатську резиденцію, причому зробив це з великим смаком і знанням”¹⁷. Пізніші дослідники зазначали, що будував палац архітектор Ян де Вітте, який в 1763 р. перетворив окремі будинки на один великий палац, вміло поєднавши їх конструктивно та стилієво. Будівельними, скульптурними й оздоблювальними роботами керували не менш знані у Львові архітектори Б. Меретин, М. Урбанік та скульптор С. Фесінгер¹⁸.

Як виявилось, об'єднати дві основні кам'яниці та кілька проміжних помешкань в одне органічне приміщення було нелегко. Причину цього дослідник детально проаналізував. Найперше, він зазначив: кожна будівля мала свій “особистий характер”, що в епоху відродження індивідуалізму було правилом на львівському ґрунті. Тому, як казав М. Голубець, найважче було з'єднати дві будівлі в помпезну рококову резиденцію, ліквідуєючи при цьому чітко виражену ренесансну індивідуальність кожної. Умовно кажучи, архітектор працював у двох площинах: “стирання” стильових відмінностей ззовні та значно важча конструктивна уніфікація приміщень всередині. Автор писав, що будівля була спершу одноповерховою, а пізніший архітектор, на прохання Любомирських, набудував на обох кам'яницях другий поверх. Хоча насправді досліджувана пам'ятка має три поверхи. Це пояснюється тим, що М. Голубець дотримувався традиційного у тогочасній Галичині означення поверхів. А саме, партером він назвав те, що за сучасною термінологією вказує на перший поверх; відповідно тогочасний перший поверх відповідав сьгоднішньому другому, а другий – третьому¹⁹.

Оминаючи детальну характеристику всіх архітектурних елементів будівлі, звернемо увагу на кілька ключових позицій. Найперше, автор зазначив, що для маскування граничного муру між двома первісними кам'яницями, архітектор вдало використав конструктивний елемент пілястри (вертикальний виступ стіни, декоративна колона), який дозволив закрити первісну стильову відмінність. Подібними пілястрами обрामив фасад будівлі, що надало їй цілісності. Для досягнення зорової

симетричності архітектор вдався до оформлення входів. Тут знову дослідник звернувся до першоджерел, нагадавши, що кожна кам'яниця початково мала центральний вхід у лівій частині, тоді як праву займало вікно і вхід до склепу. Як результат реконструкції головний вхід Торошкевичівської кам'яниці разом зі сходовою кліткою ліквідували. У той час центральний вхід Шимоновичівського помешкання розбудували і пристосували до вжитку. Інший вхід до палацу Любомирських модифікували з наріжного склепового входу кам'яниці Торошкевичів так, щоби він розміром та оформленням відповідав уже існуючому. Таке архітектурне рішення забезпечило будівлі симетричність та органічність. Однак зміна малого правого входу в Торошкевичівській кам'яниці на значно більший загрожувала міцності цілої будівлі. Саме тому, стверджував дослідник, архітектор вимушено “підпер” всю наріжну частину сильною прибудовою, яку часто трактували просто як елемент рококового декору. Проте, як бачимо, на основі ґрунтового дослідження історії будівлі автор довів практичне призначення цього “декору”. І хоча наріжна прибудова стала “конструктивною конечністю”, її оздоблення, вважав дослідник, одночасно вказувало ще й на небуденну естетичну культуру будівничого²⁰. Аналогічно, новими для об'єднаної будівлі, як говорив М. Голубець, були балкони, які теж створювали уявлення єдності, пропорційності та органічності кам'яниці.

Характеризуючи внутрішню реконструкцію будівлі, дослідник найбільше уваги зосередив на аналізі сходово-коридорних комунікацій. Ця робота, на думку автора, була виконана з більшою легковажністю, аніж зовнішнє оздоблення фасаду. Він зазначив, що головні широкі сходи з кам'яною балюстрадою не вели далше першого (за сучасною термінологією – другого) поверху. Відповідно, дослідник зробив висновок, що це була стара конструкція Шимоновичівської кам'яниці, оздоблена згодом до вимог палацової величності. Проте саме з'єднання старої сходової клітки з новими сходами, що вели до надбудованого другого поверху, демонструвало неорганічність та відсутність естетичного підходу при вирішенні цього завдання. Ймовірною причиною цього, на думку автора, могла бути легковажність майстра, що займався цією ділянкою роботи, або ж брак часу, відведеного для завершення княжих палат. Тим не менше, будівля зайняла поважне місце серед архітектурних пам'яток на Ринку. М. Голубець, проаналізувавши оновлену будівлю, переконливо відніс її до стилю рококо. Аналогічно трактував стиль перебудованої кам'яниці й І. Крип'якевич²¹. Проте слід пам'ятати, що сучасні дослідники схильні характеризувати її як класичний зразок бароко²².

Цікава “архітектурна” історія кам'яниці, зважаючи на опис автора, не поступалася й історії мешканців, які заселяли її у різні часи, та подій, що мали тут місце. Оминаючи вже згаданих, проте маловідомих жителів будівлі, особливу увагу дослідник приділив мешканцям об'єднаної кам'яниці. Найперше, перебудовані палати заселила родина князів Любомирських, зокрема, князь Станіслав, якого М. Голубець назвав творцем цього палацу. У 1767 р. у будинку мешкав генерал Кречетніков. З приходом австрійської влади у 1772 р. будівля стала квартирою губернського уряду. Відповідно, тут мешкав генерал австрійських окупаційних військ Андраш Гадік, а згодом – перший галицький губернатор Антон фон Перген. З 1790 р. палац Любомирських перейшов у власність до Йогана Франца Спаверті, що був одним із перших лікарів, надісланих австрійським урядом до Галичини. Невдовзі дім пере-

купила родина Леваковських, від якої будівля перейшла до просвітян. Та саме за часів Леваковських палати на Ринку, 10, перетворилися на місце зупинки приїжджих до Львова знаменитостей, архикнязів габсбурзького дому, цісаря Йосифа II. Опіраючись на замітки у “Газеті Львовській” від 21 та 25 квітня 1814 р., автор зазначив, що гостювала у цьому домі сицилійська королева з сином, з нагоди чого 11 січня тут було влаштовано знаменитий бал, а 14 січня – концерт²³.

Від 1895 р. наріжна кам’яниця на Ринку зайняла стратегічно важливе місце в історії українського культурно-освітнього будівництва. Вже з 1895 р. у будівлі Товариства знайшли притулок численні українські організації. З 1899 р. тут почала працювати книгарня НТШ. Один із перших львівських путівників, що видав у 1925 р. М. Голубець, зазначав, що Товариство “Просвіта” працювало за адресою – Ринок, 10²⁴. Аналізуючи цей путівник, можна простежувати, що у міжвоєнний період за цією ж адресою, окрім “Просвіти”, мали свої представництва ще й такі організації, як: Українське педагогічне товариство “Рідна школа”, Руханкове товариство “Січ”, Українське технічне товариство, Агрономічно-технічне товариство “Праця”, друкарня видавничої спілки “Діло”, Центральний кооперативний банк “Краєвий союз кредитовий”, редакція “Громадського голосу”, книгарня НТШ, тут працював переплетник “Просвіти” Дмитро Хомяк та адвокат Дмитро Левицький²⁵. З цього приводу дослідник писав, що стільки інституцій, скільки “стиснулося” у цьому будинку разом з небезпечною для її цілості друкарнею – це рішуче забагато. А з огляду на тривалу історію та культурну цінність кам’яниці варто відновити її первісний “палатний” характер. Автор роздумував над тим, що будівля могла б і надалі мати практичне призначення. Зважаючи на зручне місце розташування, могла б зосередити у своїх мурах, наприклад, фонди та експозиції Музею українського Львова²⁶. Задум дослідника частково реалізувався. З 1975 р., після адаптації, у будинку відкрили експозицію фондів Музею етнографії та художнього промислу, діяла і книгарня, а загрозна друкарня тут більше не функціонує.

Підсумовуючи, слід зазначити, що, займаючи активну громадську позицію, М. Голубець плідно співпрацював з численними українськими культурно-освітніми та науковими організаціями, зокрема, й з “Просвітою”. Найбільше він прилучився до її видавничих проєктів, публікуючи новаторські розвідки з історії українського мистецтва та львовознавства. Проаналізовані джерела дозволили розглядати особу М. Голубця не лише як свідомого просвітянина, але й як дослідника становлення Товариства. У низці вагомих наукових розвідок він охарактеризував історичні передумови становлення та найцікавіші моменти діяльності “Просвіти”. Крім того, як знакову подію він виокремив придбання просвітянами будинку у центрі міста, який надовго став осередком української самостійності. Знаковість цієї будівлі в історії України підтвердиться, якщо згадати, що саме з балкона кам’яниці 1941 р. Ярослав Стецько проголосив Акт відновлення Української держави.

Ol’ha Tsybala. Cultural-enlightening activities of Mykola Holubets’

The cultural-enlightening activities of famous scholar of Lviv and the region and art scholar Mykola Holubets’ is explored against the background of his relations with the most numerous in Galicia “Prosvita” society. Particular attention is paid to the work of

Holubets' "House of "Prosvita" in Lviv", where he describes in detail the old building at the Rynok square, which received an important place in history of Ukrainian cultural-educational building.

Key words: "Prosvita", Mykola Holubets', art studies, study on the building of "Prosvita".

- ¹ М. Г. Ювілей "Просвіти" // Неділя. – 1928. – 16 грудня.
- ² Семчишин М. Микола Голубець і його праця // Наші дні. – 1942. – Ч. 7. – С. 1.
- ³ Микола Голубець: Бібліографічний покажчик / Уклад.: С. П. Костюк; Передм. Т. Стефанишина; НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. – Львів, 2005. – С. 23.
- ⁴ М. Г. Ювілей "Просвіти" // Неділя. – 1928. – 16 грудня.
- ⁵ Голубець М. Велика історія України від найдавніших часів до 1923 року / Видавець і відп. ред. І. Тиктор; Вступ "Шляхом минулого" І. Крип'якевича; Зладив М. Голубець. – Львів: Видав І. Тиктор, 1935. – С. 721.
- ⁶ Крип'якевич І. П. Історичні проходи по Львові / Авт. передм. Я. Д. Ісаєвич; Упоряд., текстолог. опрац. і приміт. Б. З. Якимович. – Львів: Каменярь, 1991. – С. 154.
- ⁷ Голубець М. Начерк історії українського мистецтва. [У 2-х ч.]. – Львів: Накл. фонду "Учітеся, брати мої", 1922. – Ч. 1. – 262 с.
- ⁸ Товариство "Просвіта" у Львові: Покажчик видань 1868–1939 / Укладачі: О. Г. Бербека, Л. В. Голлова. – Львів: Львівська обласна книжкова друкарня. – 1996. – С. 233–250.
- ⁹ Там само. – С. 373–396.
- ¹⁰ Історія Львова: у 3-х т. Т. 2: 1772 – жовтень 1918 / Редкол. Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій. – Львів: Центр Європи, 2007. – С. 379.
- ¹¹ Еліашевський М. Дім "Просвіти" у Львові // Неділя. – 1928. – 4, 11, 18, 25 листопада.
- ¹² Микола Голубець: Бібліографічний покажчик. – С. 135.
- ¹³ Крип'якевич І. П. Історичні проходи по Львові. – С. 40–44.
- ¹⁴ Еліашевський М. Дім "Просвіти" у Львові // Неділя. – 1928. – 4, 11, 18, 25 листопада.
- ¹⁵ Мельник І. Львівські вулиці і кам'яниці, мури, закамарки, передмістя та інші особливості Королівського столичного міста Галичини. – Львів: Центр Європи, 2008. – С. 231.
- ¹⁶ Еліашевський М. Дім "Просвіти" у Львові // Неділя. – 1928. – 4, 11, 18, 25 листопада.
- ¹⁷ Там само.
- ¹⁸ Мельник Б. В. Вулицями старовинного Львова. – Львів: Світ, 2001. – С. 71.
- ¹⁹ Крип'якевич І. П. Історичні проходи по Львові. – С. 43.
- ²⁰ Еліашевський М. Дім "Просвіти" у Львові // Неділя. – 1928. – 4, 11, 18, 25 листопада.
- ²¹ Крип'якевич І. П. Історичні проходи по Львові. – С. 40.
- ²² Николишин Ю. Львів: Априорі, 2006. – С. 13.
- ²³ Еліашевський М. Дім "Просвіти" у Львові // Неділя. – 1928. – 4, 11, 18, 25 листопада.
- ²⁴ Голубець М. Львів: Історія Львова від найдавніших часів; Історичні пам'ятники старовини; Львів в часах великої і визвольної війни; З.У.Н.Р.; Провідник по Львові. – Жовква: Червона Калина, 1925. – С. 170.
- ²⁵ Там само. – С. 170–178.
- ²⁶ Еліашевський М. Дім "Просвіти" у Львові // Неділя. – 1928. – 4, 11, 18, 25 листопада.